

مروری بر وضعیت مهاجرت سرمایه انسانی متخصص کشور

♦ **مریم رنجبر**

کارشناس مسئول سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کرمان

♦ **محمدرضا وحیدی**

معاون توسعه مدیریت و سرمایه انسانی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کرمان

هر کشوری است. سرمایه‌های انسانی بدون شک یکی از اصلی‌ترین دارایی‌های کشور محسوب شده و توسعه این دارایی‌ها و بکارگیری بهینه آن در توسعه، در سیاست‌های کلی و همچنین نقشه جامع علمی کشور مورد تأکید قرار گرفته است. از سوی دیگر با افزایش ارتباطات انسانی بین جوامع، پدیده مهاجرت سرمایه‌های انسانی نیز به عنوان یکی از مهم‌ترین موضوعات اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و بین‌المللی مطرح می‌شود که می‌توان آن را از جمله مهم‌ترین روندهای صعودی در حوزه بین‌المللی دانست (شیرخانی و بابزیدی، ۱۳۹۹). به طوری که آمارهای بین‌المللی نشان می‌دهد مهاجرت پدیده‌های جهانی و در حال رشد است. این پدیده به‌خصوص در بین کشورهای جهان سوم از اهمیت بیشتری برخوردار است؛ چراکه این کشورها در فرآیند جریان بین‌المللی سرمایه انسانی، سرمایه‌های بیشتری را از دست داده و معمولاً توسعه آن‌ها تحت تأثیر این پدیده، کند می‌شود. بر اساس دیدگاه اکثر صاحب‌نظران، سرمایه انسانی زیربنای اصلی پیشرفت علمی، فناوری و اقتصادی هر جامعه است و مدیریت اثربخش و بهره‌ور این سرمایه به یکی از دغدغه‌های خبرگان عملی و سیاست‌گذاران تبدیل شده است (سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۳۹۹). با توجه به اهمیت موضوع توسعه و تأثیر مهاجرت بر آن در این مقاله به مرور تعاریف سرمایه انسانی و مهاجرت و نقش آن‌ها در توسعه پرداخته می‌شود.

چکیده

توسعه هر کشور مرهون حفظ سرمایه‌های انسانی آن کشور است. امروزه مهاجرت به عنوان پدیده زیان‌بار اقتصادی مطرح می‌شود و در این بین مهاجرت افراد تحصیل کرده و متخصص از کشورهای کمتر توسعه‌یافته به کشورهای صنعتی پیشرفته همواره آثار زیان‌بار اقتصادی، علمی، فرهنگی و اجتماعی برای این کشورها به جای گذاشته است که تبعات این امر، روند توسعه را به ویژه در بین کشورهای در حال توسعه کاهش می‌دهد. لذا شناخت دلایل مهاجرت و بررسی وضعیت موجود آن در بین تحصیل‌کردگان می‌تواند دولت را در سیاست‌گذاری مناسب جهت حفظ سرمایه انسانی کشور یاری دهد. در این مقاله به‌مرور وضعیت موجود و دلایل مهاجرت از کشور ایران پرداخته شده است.

مقدمه

توسعه را می‌توان از جمله اهداف ملی مهم در سطوح مختلف سیاسی و حتی بین‌المللی دانست. بر همین اساس است که دستیابی به توسعه هم در برنامه‌های ملی نقش پررنگی داشته و هم از سال ۲۰۰۰ میلادی به عنوان یکی از جدی‌ترین دستور کارهای سازمان‌های بین‌المللی همچون سازمان ملل مطرح بوده است. یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر توسعه، سرمایه انسانی

بر اساس نگرش
مدیریتی، سرمایه
انسانی، منبع
تجاری یا دارایی
است که از
ارزش بازار شکل
می‌گیرد. نگرش
اقتصاد کلان،
سرمایه انسانی را
به عنوان یکی از
فاکتورهای تولید
می‌بیند، به این
ترتیب در منابع
رشد اقتصادی،
مفهوم سرمایه
انسانی با توسعه
دانش اقتصادی
مرتبط است.

تعریف و مفهوم سرمایه انسانی

یکی از مباحث بسیار مهم در دهه اخیر جهان، بحث سرمایه انسانی است. سرمایه انسانی یا به عبارتی کیفیت نیروی کار و یا دانش نهادینه شده در انسان باعث افزایش تولید و رشد اقتصادی کشورها می‌گردد. مهم‌ترین اختلاف بین کشورهای پیشرفته صنعتی و کشورهای کم‌درآمد، سرمایه‌ی انسانی است. مفهوم سرمایه انسانی بیانگر این است که خصوصیات کیفی انسان نوعی سرمایه است؛ زیرا این خصوصیات می‌تواند به صورت منبع درآمدهای بیشتر و با اقل‌ترین هزینه‌ها در آینده درآید. (صنوبری، ۱۳۸۸).

سرمایه انسانی، به زبان ساده به هر چیزی غیر از سرمایه فیزیکی از قبیل اموال، تجهیزات و سرمایه مالی گفته می‌شود و در واقع یک مفهوم اقتصادی است و از دو واژه «سرمایه» و «انسان» تشکیل شده است. سرمایه انسانی عبارت است از: ذخیره دانش، مهارت، صلاحیت و توانایی‌هایی که عمدتاً از طریق آموزش کسب می‌گردند و بر کیفیت کار تأثیر مثبت می‌گذارند و ارزش اقتصادی آن را در بازار کار افزایش می‌دهند. بر اساس نگرش مدیریتی، سرمایه انسانی، منبع تجاری یا دارائی است که از ارزش بازار شکل می‌گیرد. نگرش اقتصاد کلان، سرمایه انسانی را به عنوان یکی از فاکتورهای تولید می‌بیند، به این ترتیب در منابع رشد اقتصادی، مفهوم سرمایه انسانی با توسعه دانش اقتصادی مرتبط است. تئوری‌های جدید رشد اقتصادی، سرمایه انسانی را به عنوان مجموع مهارت‌های کسب شده و ذاتی فردی، شخصیت می‌بخشد. آرمسترانگ سرمایه انسانی را به عنوان دانش و مهارت‌هایی که فردیت را خلق می‌کند و به کار می‌گیرد، معرفی می‌کند.

به عقیده چن «سرمایه انسانی» نمایانگر دانش ضمنی

موجود در ذهن و افکار کارکنان و منبع اساسی نوآوری و بازآفرینی یک سازمان است که به صورت ترکیبی از شایستگی‌ها، طرز تلقی‌ها و خلاقیت کارکنان تعریف می‌شود.

به عقیده کارتیگ و باسک، سرمایه انسانی از استعدادی ذاتی برخوردار است که می‌تواند هم خود را دگرگون کند و هم به دگرگونی یا تعدیل سایر نهاده‌ها منجر شود و همین ویژگی است که به پویایی همیشگی اقتصاد خواهد انجامید. سرمایه انسانی به دانش، تحصیلات، شایستگی‌های کاری و ارزیابی‌های روان‌سنجی اشاره دارد (سایت نیپنا، ۱۳۹۶).

نقش سرمایه انسانی در توسعه

بررسی تاریخ توسعه کشورهای پیشرفته نشان می‌دهد، سرمایه انسانی نقش مهمی در فرآیند پیشرفت آن‌ها بر عهده داشته و یقیناً جامعه صنعتی، توسعه اقتصادی و پیشرفت تکنولوژیکی خود را مرهون وجود سرمایه انسانی می‌داند. ملل در حال توسعه نیز جهت گذار از عقب‌ماندگی و رسیدن به مراحل توسعه، ناگزیر از تقبل هزینه در ایجاد سرمایه انسانی و توسعه دانش فنی به منظور مشابه‌سازی تکنولوژی وارداتی، تطبیق و ارتقای سطح افزار فنی وارداتی و سایر اجزای تکنولوژی در جوامع خود هستند بنابراین انتقال و توسعه تکنولوژی، در گرو منابع و سرمایه انسانی موردنیاز است و جوامع توسعه‌نیافته به منظور بسط فعالیت‌های اقتصادی چاره‌ای جز اهمیت به محوری کردن تولید و تشکیل سرمایه ذخایر انسانی موردنیاز خود ندارند. مهم‌ترین موضوع در تغییرات تکنولوژی این است که «ذخایر سرمایه انسانی» تعیین‌کننده‌ترین عامل در نرخ رشد اقتصادی است. ذخیره کمتر و اندک این نوع سرمایه تحقق اهداف اقتصادی را ناممکن می‌سازد. (شاه‌آبادی، پوران، ۱۳۸۷).

مجله وال استریت مقاله‌ای تحت عنوان «آموزش کلیدی به سوی اقتصاد سالم» منتشر کرد. در این مقاله، نویسندگانی چون جورج شالتز و اریک هانیشک بر روی این موضوع بحث کردند که در آینده، اقتصاد یک ملل وابسته به سرمایه انسانی است. امروزه نقش و اهمیت نیروی انسانی در فرآیند تولید و ارائه خدمات در جوامع بشری به عنوان مهم‌ترین عامل مشخص‌کننده است. با نگاهی به مراحل تمدن بشری مشخص می‌شود که نقش نیروی انسانی از نیروی کار ساده به سرمایه انسانی تکامل یافته است؛ چراکه پیشرفت تکنولوژی بدون تحولات نیروی انسانی، فاقد کارایی است.

مهاجرت و تأثیر آن بر توسعه

تصور یکپارچگی اقتصاد دنیا بدون در نظر گرفتن مهاجرت به عنوان بخشی از آن دشوار است. مهاجرت بین‌المللی حرکت افراد بین مرزهای بین‌المللی است که مفاهیم فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی عظیمی برای کشورهای مبدأ و مقصد به همراه دارد. مهاجرت بین‌المللی یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر رابطه بین کشورهای در حال توسعه (کشورهای مبدأ) و توسعه‌یافته (کشورهای مقصد) در قرن ۲۱ است. برآوردها نشان می‌دهند حدود ۱۸۰ میلیون نفر در کشورهای زندگی می‌کنند که در آن کشورها به دنیا نیامده‌اند در میان این افراد، میلیون‌ها نیروی انسانی متخصص وجود دارد که از کشورهای در حال توسعه به کشورهای توسعه‌یافته مهاجرت نموده‌اند (حیدری و دیگران، ۱۳۹۵). مهاجرت این افراد آثاری بر اقتصاد کشورهای مبدأ و مقصد دارد. مطالعات گسترده‌ای در زمینه اثر مهاجرت بر اقتصاد کشورهای مقصد بویژه اثر مهاجرت بر بازار نیروی کار غیرمتخصص صورت گرفته است. گرچه رابطه بین مهاجرت و توسعه در کشورهای مبدأ مورد غفلت واقع شده است، اثر مهاجرت در کشورهای مختلف متفاوت است. به‌طور کلی، دیدگاه مرسوم در زمینه اثر مهاجرت بر اقتصاد کشورهای مبدأ مبین آثار منفی این پدیده می‌باشد. اگر کشورهای مبدأ نتوانند مهارت‌های تولیدشده از طریق سیستم آموزشی خود را حفظ نمایند یا مهارت‌های موردنیاز خود را جذب کنند فقدان مغزها در بخش‌های حساس، توانایی این کشورها را در کاهش فقر و افزایش رشد اقتصادی می‌کاهد (رستمی، ۱۳۹۳). سیاست‌های مهاجرت در کشورهای توسعه‌یافته در جهت جذب مهاجران با بالاترین کیفیت با هدف سیاست توسعه‌ای کشورهای در حال توسعه که کاهش فقر و افزایش رشد می‌باشد در تضاد است، زیرا کشورهای در حال توسعه برای مؤثر بودن سیاست‌های توسعه‌ای خود به این افراد نیازمندند و کشورهای توسعه‌یافته سیاست‌های جذب بر اساس کیفیت را در پیش گرفته‌اند (آدامز و پیچ، ۲۰۰۵). از سوی دیگر، در برخی مطالعات صورت گرفته از اثر مثبت مهاجرت بر اقتصاد کشورهای مبدأ از جمله کاهش فقر صحبت می‌شود. طبق این مطالعات از بارزترین آثار مهاجرت وجوه ارسالی است که مهاجران به کشورهای خود می‌فرستند. نقش بالقوه این انتقالات این است که به طور مستقیم خانواده‌های مهاجران را منتفع می‌سازد. در سطح کلان این وجوه باعث افزایش نقدینگی، افزایش تقاضا و سرمایه‌گذاری، تحریک تولید، افزایش اشتغال و کاهش فقر می‌گردد. مهاجرت بین‌المللی و وجوه ارسالی، نابرابری جهانی را کاهش می‌دهد که این خود نشان‌دهنده توزیع

بسیاری از پژوهشگران و کارشناسان مدیریت و بهره‌وری اعتقاد دارند که دستیابی یک کشور به سطح بالایی از بهره‌وری، منوط به داشتن سازمان‌ها و نگاه‌هایی است که به اندازه کافی توانایی رقابت‌پذیری، سودآوری مناسب و ایجاد ارزش افزوده بالا داشته باشند. برای ایجاد چنین سازمان‌هایی وجود انسان‌های بهره‌ور ضروری است. در یک دهه اخیر نیز، مدیریت سازمان‌ها تشخیص داده‌اند که در دستیابی به مزیت رقابتی پایدار و اثربخش، منابع انسانی از بالاترین اهمیت برخوردار است. در دنیایی که دانش و ارتباط با مشتریان بیش‌ازپیش اهمیت یافته است، سرمایه انسانی که نشان‌دهنده حجم دانش، مهارت‌های فنی، خلاقیت و تجربه سازمان می‌باشد، اهمیت فزاینده‌ای می‌یابد و به همین نحو نیروی کار نه به عنوان دارایی‌های هزینه‌بردار بلکه به عنوان دارایی‌های مولد تلقی می‌شوند. لذا، یکی از مباحث مهم اقتصادی در دهه‌های اخیر، بحث نقش سرمایه انسانی در فرآیند رشد اقتصادی است و اهمیت آن، همواره در رشد و شکوفایی یک کشور بویژه از حوزه اقتصادی مورد عنایت و توجه افراد و گروه‌های زیادی بوده است. از این جهت امروزه، نقش و اهمیت نیروی انسانی در فرآیند ارائه خدمات در جوامع بشری به عنوان مهم‌ترین عامل شده است (سایت نیپنا ۱۳۹۶). در واقع منابع اصلی رشد اقتصادی با گذشت زمان دستخوش تغییراتی شده است. سرمایه انسانی با جهانی شدن و همچنین اشباع شدن بازار کار و با توجه به رکود اخیر در اقتصاد جهانی، توجه بیشتری را به خود جلب کرده است. کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه بر توسعه بیشتر سرمایه انسانی در جهت شتاب گرفتن رشد اقتصادی با تخصیص وقت لازم و تلاش تأکید می‌کنند. توسعه سرمایه بشری یکی از راه‌حل‌های اساسی برای ورود به عرصه بین‌المللی است.

تعریف مهاجرت

پدیده مهاجرت عبارت است از جابجایی مردم از مکانی به مکان دیگر به علل و عوامل مختلف. مهاجرت را به حرکت یک فرد با گروهی از افراد در امتداد مرزهای سیاسی از یک واحد جغرافیایی به واحدی دیگر برای اقامت دائم یا موقت در مکانی غیر از کشور مادر و عاملی برای تغییر وضعیت فرد مهاجر کننده است (کوتاری، ۲۰۰۲). همچنین مهاجرت را تغییر مکان اقامت معمول فرد از یک کشور به کشور دیگر تعریف می‌کنند و به عبارتی هرگونه تغییر مکانی که منجر به اقامت فرد در یک دوره زمانی شود به مهاجرت معروف است (کریتز، ۲۰۰۷).

نابرابر فرصت‌هاست (کاتانو، ۲۰۰۸).

با توجه به این‌که در عصر جهانی شدن، اقتصاد صنعتی موج دومی به اقتصاد موج سوم یا اقتصاد دانش‌محور تغییر ماهیت داده است. در این پارادایم، اطلاعات همچون یک کالای اقتصادی در فرآیند تولید، توزیع و مصرف، جایگاه ممتازی به دست آورده است. از این رو متخصصان و نخبگان علمی و به عبارتی سرمایه انسانی (Human Capital) به عنوان یکی از عوامل کمیاب تولید، بیش‌ازپیش مورد توجه قرار گرفته است. امروز سرمایه انسانی از ابزارهای مهم توسعه بوده و توسعه معطوف به حفظ سرمایه انسانی است؛ چراکه نیروی متخصص و ماهر هم ابزار توسعه و هم هدف توسعه محسوب می‌شود. یکی از مهم‌ترین پدیده‌هایی که سطح سرمایه انسانی را در کشورهای در حال توسعه تهدید می‌کند، فرار مغزها است. فرار مغزها پدیده کهنی است که از دیرباز تاکنون به گونه‌های وسیع و چشمگیری در کشورهای جهان سوم دیده می‌شود. از این رهگذر در این کشورها صدمات جبران‌ناپذیری در بخش‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و تمام ابعاد مختلف جامعه وارد می‌شود که شاید جبران آن یکی از دشوارترین کارها برای این قبیل کشورها باشد. از میان کشورهایی که به دلیل در اختیار گذاشتن امکانات پژوهشی و رفاهی به صاحبان اندیشه، بیشترین نخبگان ایرانی را به خود جذب کرده‌اند، آمریکا و کانادا به ترتیب رتبه اول و دوم را به خود اختصاص داده‌اند (دنیای اقتصاد، ۱۳۹۲). اقتصاددانان مختلفی از جمله لوکاس در سال ۱۹۸۸ در نظریه‌های رشد اقتصادی، روابط میان سرمایه انسانی، مهاجرت و رشد را به طور موشکافانه‌ای مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و این متغیر را به عنوان یکی از عوامل اصلی تعیین‌کننده رشد بلندمدت برشمرده‌اند. ادبیات مربوط به پدیده فرار مغزها از کانادا و کشورهای اتحادیه اروپا به آمریکا نخستین بار در اوایل دهه ۱۹۶۰ میلادی در جهان مطرح شد. با آغاز بازسازی خرابی‌های پس از جنگ در اروپا و احساس نیاز به متخصصین و نخبگان از سایر کشورها، فرار سرمایه انسانی (Human Capital Flight) یا فرار مغزها (Brain Drain) از کشورهای جهان سوم و ایران آغاز شد. مهاجرت و فرار مغزها را می‌توان در حقیقت تلاش نیروی کار برای رسیدن به شرایط زندگی بهتر و استفاده از توانایی علمی و تکنیکی خود دانست؛ بنابراین شاید به کار بردن اصطلاح «فرار» برای افراد توانمند مناسب نباشد، چون همان‌گونه که صاحب سرمایه فیزیکی سعی در حداکثر کردن سود ناشی از سرمایه خود می‌کند، نیروی کار نیز به طور منطقی در پی استفاده بهینه از استعدادهای ذاتی یا کسب شده خود خواهد بود؛ اما شاید رواج این

اصطلاح (فرار مغزها) به دلیل آن باشد که هیچ کشوری تمایل ندارد نیروی کار ماهر خود را که برای پرورش آن هزینه کرده از دست دهد و هنگامی که این نیروی کار به دلایلی حاضر به زندگی در کشور خود نمی‌شود، حرکت این نیرو را به سمت فرصت‌های بهتر «فرار» قلمداد می‌کند. مهاجرت افراد تحصیل‌کرده باعث مختل شدن بازار کار شده و به تدریج باعث افزایش سهم نیروی کار غیر ماهر در نیروی کار شاغل در یک کشور و بکنواخت شدن نیروی کار می‌شود. فرار مغزها و مهاجرت تنها از دست دادن نیروی کار ماهر برای کشورهای جهان سوم نیست، بلکه این آینده و فرآیند پیشرفت یک کشور است که با خروج هر متخصص به تأخیر می‌افتد. دولت در کشورهای در حال توسعه، سالانه مبالغ هنگفتی را صرف برنامه‌های مختلف مربوط به آموزش و پرورش، آموزش عالی و اثبات دانش در نیروی انسانی کرده و در زمانی که این سرمایه‌گذاری‌ها به مرحله بازدهی می‌رسند، مهاجرت اتفاق افتاده و این سرمایه‌ها بدون کوچک‌ترین هزینه‌ای در اختیار کشورهای توسعه‌یافته قرار می‌گیرد (شهرام نیا و اسکندری، ۱۳۸۸). در کل از جمله پیامدهای کلی مهاجرت می‌توان به از بین رفتن ثروت ملی، انتقال معکوس فناوری، کاهش رشد اقتصادی و تداوم چرخه توسعه‌نیافتگی اشاره نمود (حیدری و دیگران، ۱۳۹۵).

مهاجرت در ایران

پدیده مهاجرت به خصوص در بین جوانان و تحصیل‌کردگان در ایران در طول دهه‌های گذشته یکی از موضوعات جدی و همواره داغ و پرتطرفدار در جامعه ایران بوده است؛ زیرا با در نظر داشتن ساختار هرم جمعیتی جامعه ایران که بخش مهمی از آن را جوانان تشکیل می‌دهند، این موضوع همواره کانون توجهات اساسی بوده است (معاونت علمی و فناوری رییس‌جمهور و دیگران، ۱۳۹۸).

بر اساس آخرین آمار موجود سال ۲۰۲۰ میلادی، جمعیت مهاجران جهان در سال ۲۰۱۹ میلادی بالغ بر ۲۷۲ میلیون نفر است که ۳/۵۲ درصد از جمعیت جهان را تشکیل می‌دهد. جمعیت مهاجران ایرانی در دنیا بر اساس آخرین آمار موجود قابل استناد در سال ۲۰۱۹ میلادی، ۱/۹ میلیون نفر می‌باشد که ۲/۲۹ درصد از جمعیت ایران را تشکیل می‌دهد. این در حالی است که جمعیت مهاجران ایرانی در دنیا در سال ۱۹۹۰ میلادی، بالغ بر ۸۲۰ هزار نفر بوده است، در واقع در طی ۳۰ سال گذشته، جمعیت مهاجران ایرانی ۲/۳ برابر شده است. درحالی‌که سهم ایران از جمعیت جهان چیزی در حدود ۱/۰۷ درصد است، سهم ایران از جمعیت مهاجران جهان از

پدیده مهاجرت
به خصوص در
بین جوانان و
تحصیل‌کردگان
در ایران در طول
دهه‌های گذشته
یکی از موضوعات
جدی و همواره
داغ و پرتطرفدار در
جامعه ایران بوده
است؛ زیرا با در نظر
داشتن ساختار
هرم جمعیتی
جامعه ایران که
بخش مهمی از آن
را جوانان تشکیل
می‌دهند، این
موضوع همواره
کانون توجهات
اساسی بوده
است.

جدول ۱- جمعیت مهاجران ایرانی در مقایسه با میانگین جهانی

سال (میلادی)					جمعیت مهاجران ایرانی در مقایسه با میانگین جهانی
۲۰۱۹	۲۰۱۷	۲۰۱۰	۲۰۰۰	۱۹۹۰	
۱/۹	۱/۸	۱/۴۹	۱/۱۵	-/۸۲	جمعیت مهاجران ایرانی در جهان (میلیون نفر)
۸۲/۹	۸۰/۷	۷۳/۸	۶۵/۶	۵۶/۴	کل جمعیت ایران (میلیون نفر)
۲/۲۹	۲/۲۳	۲/۰۲	۱/۷۵	۱/۴۵	سهم مهاجران ایرانی از کل جمعیت ایران (درصد)
۲۷۱/۶	۲۵۷/۷	۲۲۰/۸	۱۷۳/۶	۱۵۲/۵	جمعیت کل مهاجران در جهان (میلیون نفر)
۷۷۱۳/۵	۷۵۴۶/۹	۶۹۵۶/۸	۶۱۴۳/۵	۵۳۲۷/۲	جمعیت جهان (میلیون نفر)
۳/۵۲	۳/۴۱	۳/۱۷۴	۲/۸۳	۲/۸۶	نسبت مهاجران به جمعیت در جهان (درصد)
۱/۰۷	۱/۰۷	۱/۰۶	۱/۰۷	۱/۰۶	سهم ایران از کل جمعیت جهان (درصد)
-/۷	-/۷	-/۶۷	-/۶۶	-/۵۴	سهم ایران از کل جمعیت مهاجران جهان (درصد)

منبع: آمار بخش امور اقتصادی اجتماعی سازمان ملل و ماتریس دوجانبه مهاجرت بانک جهانی (۲۰۲۰, world bank), (UN, ۲۰۲۰)

جدول ۲- توزیع انواع اقامت ایرانیان در اتحادیه اروپا بر اساس دلایل اقامت مجاز در سال‌های (۲۰۱۰ تا ۲۰۱۸)

سال (میلادی)									دلایل اقامتی
۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	
۲۱/۴۳۰	۲۰/۴۱۵	۱۸/۹۲۸	۱۷/۸۵۹	۱۷/۴۰۳	۱۶/۳۰۲	۱۹/۱۶۱	۱۲/۶۰۳	۱۱/۷۱۹	تحصیلی
۱۷/۹۲۶	۱۵/۲۸۵	۱۳/۷۲۵	۱۲/۶۷۲	۱۱/۴۱۰	۱۰/۹۸۲	۱۰/۹۹۲	۸/۰۴۹	۶/۰۲۸	کاری
۵۶۲۷۰	۵۱۲۸۵	۳۶۵۴۱	۳۳۰۸۱	۳۱۶۳۲	۲۸۲۰۳	۲۵۴۷۲	۱۹۶۵۱	۱۷۹۲۱	پناهندگی/حمایت مضاعف
۴۲/۲۹۳	۳۹/۲۶۴	۳۷/۰۵۶	۳۵/۹۱۷	۳۴/۶۴۲	۳۳/۸۲۳	۳۱/۷۹۵	۲۶/۶۴۴	۲۷/۰۸۵	خانوادگی
۳۳/۲۵۷	۳۲/۱۹۲	۲۹/۰۳۴	۲۸/۸۰۴	۲۸/۸۰۴	۲۹/۵۵۴	۲۹/۴۵۷	۲۹/۲۳۳	۳۳/۰۴۵	سایر

* توضیح: سایر موارد اقامتی شامل اقامت‌های دیپلماتیک و کنسولی و دیگر مواردی که در دسته‌های فوق قرار نمی‌گیرند.

منبع: (۲۰۲۰, EuroSTAT)

میل (تصمیم) به مهاجرت در حوزه فعالان کسب‌وکار با دانشجویان و متوسط جامعه تفاوت دارد. بر اساس نمونه پیمایش مذکور، میل (تصمیم) به مهاجرت در میان صاحبان استارت آپ و کسب‌وکارهای نوپا پایین‌تر از متوسط جامعه و در حدود ۲۷ درصد است. در حالی که میل (تصمیم) به مهاجرت در میان صاحبان کسب‌وکارهای کوچک و متوسط ۴۶ (SME) درصد می‌باشد. میل به بازگشت به کشور پس از مهاجرت در میان دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، صاحبان استارت آپ و همچنین صاحبان کسب‌وکارهای کوچک و متوسط به ترتیب ۱۶ درصد، ۲۰ درصد و ۲۴ درصد می‌باشد (سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۳۹۹).

آمارهای پایگاه داده DIOC نشان می‌دهد، ایرانیان بالای ۲۵ سال در این کشورها در سال‌های مختلف بین ۴۵ تا ۵۶ درصد دارای تحصیلات دانشگاهی بوده‌اند. این در حالی است که نرخ متوسط افراد دارای تحصیلات دانشگاهی در کشورهای OECD در سال ۲۰۱۸ میلادی ۳۶٫۹ درصد بوده است.

اولین گروه شغلی در میان ایرانیان مهاجر در کشورهای OECD، متخصصان هستند؛ حدود ۳۰ درصد ایرانیان شاغل در این کشورها در سال ۲۰۱۵ در این گروه شغلی مشغول به فعالیت بوده‌اند. از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۵ درصد ایرانیان در این گروه شغلی از ۲۵ درصد به ۳۰ درصد رسیده است. (سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۳۹۹)

رقم ۰/۵۴ درصد در سال ۱۹۹۰ میلادی به رقم ۰/۷ درصد در سال ۲۰۱۹ افزایش یافته است که همچنان پایین‌تر از سهم جهانی جمعیت ایران می‌باشد. لذا با در نظر گرفتن شاخص «سهم ایران از جمعیت جهان»، «سهم ایران از جمعیت مهاجران جهان» در طول ۳۰ سال گذشته همواره زیر یک درصد بوده است و هیچ‌گاه به نزدیکی یک درصد نیز نرسیده است. بر اساس آمار قابل استناد سازمان ملل و بانک جهانی در سال ۲۰۲۰، ۱۰ کشور جهان با بیشترین جمعیت ایرانیان خارج از کشور به ترتیب عبارت‌اند از: امارات متحده عربی، آمریکا، کانادا، آلمان، انگلستان، ترکیه، سوئد، استرالیا، سرزمین‌های اشغالی (اسرائیل) و کویت. بر همین اساس آمریکای شمالی، اروپای غربی، امارات متحده عربی و استرالیا، مناطق جغرافیایی تمرکز ایرانیان در جهان هستند. طبق آخرین آمار موجود در سال ۲۰۱۸ میلادی، ایرانیان دارنده اقامت پناهندگی ساکن در اتحادیه اروپا با بیش از ۵۶ هزار نفر و بعد از آن دارندگان اقامت خانوادگی با رقمی بیش از ۴۲ هزار نفر بالاترین جمعیت را دارند. در رتبه‌های بعدی دارندگان اقامت تحصیلی با رقم ۲۱ هزار و اقامت کاری با رقم قریب به ۱۸ هزار نفر قرار دارد (سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۳۹۹).

بر اساس پیمایش (محدود و آنلاین) که در پائیز ۱۳۹۸ توسط رصدخانه مهاجرت ایران در میان بیش از ۱۰۰ نفر از صاحبان کسب‌وکار صورت گرفته است، مشخص گردید که

طبق آخرین آمار موجود در سال ۲۰۱۸ ایرانیان دارنده اقامت پناهندگی ساکن در اتحادیه اروپا با بیش از ۵۶ هزار نفر و بعد از آن دارندگان اقامت خانوادگی با رقمی بیش از ۴۲ هزار نفر بالاترین جمعیت را دارند. در رتبه‌های بعدی دارندگان اقامت تحصیلی با رقم ۲۱ هزار و اقامت کاری با رقم قریب به ۱۸ هزار نفر قرار دارد (سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۳۹۹).

جدول ۳- میل به مهاجرت در جهان و ایران

سال میلادی			میل به مهاجرت
۲۰۱۷-۲۰۱۵	۲۰۱۶-۲۰۱۳	۲۰۱۲-۲۰۱۰	
۱۵٪	۱۴٪	۱۳٪	متوسط میل به مهاجرت در جهان
ایرانیان (۱۳۹۵)	کارآفرینان (۱۳۹۸-۱۳۹۷)		میل به مهاجرت در ایران ۱۳۹۷-۱۳۹۸ (پس از بازگشت مجدد تحریم‌ها و نوسانات ارزی)
	SME (پاییز ۱۳۹۸)	استارت‌آپ (پاییز ۱۳۹۸)	
۲۹/۸٪	۴۶٪	۲۷٪	میل/تصمیم به مهاجرت
-	-	-	برنامه و اقدام عملی برای مهاجرت
-	۲۴٪	۲۰٪	میل بازگشت به کشور پس از مهاجرت

جدول ۴- روند تعداد اقامت‌های (جدید) اعطا شده به ایرانیان در هر سال میلادی

سال (میلادی)										نوع اقامت	منطقه
۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰		
-	۸/۱۱۱	۷/۶۲۲	۷/۲۹۰	۵/۰۶۳	۵/۱۴۷	۶/۶۸۱	۶/۸۱۶	۵/۵۳۴	۴/۷۸۶	کوتاه/ میان‌مدت (۳-۱۱ ماه)	اتحادیه اروپا
-	۲۴/۳۲۱	۳۱/۸۱۴	۱۵/۸۲۵	۱۳/۵۰۳	۱۳/۹۶۲	۱۳/۹۳۴	۱۳/۴۳۱	۱۳/۷۸۸	۱۳/۶۷۷		
-	۵۳۹۶	۷۳۶۲	۸۸۵۷	۹۳۱۶	۸۸۸۷	۷۶۹۴	۶۸۴۱	۴۸۲۷	۴۱۸۹	موقت غیر توریستی	آمریکا
-	۱۰۱۱۶	۱۳۷۹۱	۱۳۳۹۸	۱۳۱۱۴	۱۱۶۱۵	۱۲۸۶۳	۱۴۸۲۲	۱۴۸۲۲	۱۴۸۲۲	قانونی دائم	
۱۷۳۹۰	۱۱۳۴۵	۶۹۵۰	۴۹۶۰	۳۶۲۰	-	-	-	-	-	موقت غیر مسافرتی	کانادا
۵۱۷۵	۵۵۱۰	۴۷۳۷	۶۴۸۳	۱۱۶۶۷	-	-	-	-	-	دائم	
-	۳۲۱۱۱	۱۳۱۶۲	۱۰۷۰۴	۶۳۹۳	-	-	-	-	-	مجموع اقامت‌های اعطا شده	ترکیه

منبع: (US Department of homeland security, ۲۰۲۰), (TURKSTaT, ۲۰۱۹) و (EUROSTAT, ۲۰۲۰).

نرخ بازگشت
متخصصان و
فارغ‌التحصیلان
ایرانی به
داخل کشور
از سال ۲۰۱۵
تا سال ۲۰۲۰
روند صعودی
و قابل توجهی
داشته است.

**جمعیت
متخصصان**

بازگشته از تراز ۱۰۰ نفر در سال ۲۰۱۵ میلادی به تراز ۱۵۰۰ نفر در سال ۲۰۲۰ رسیده است. کشور ایران در رتبه‌بندی کشورهای فرست به آمریکا، با در نظر گرفتن تعداد دانشجویان مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های برتر آمریکا، در جایگاه دهم قرار دارد و کشورهای چین، هند و کره جنوبی در جایگاه اول تا دهم قرار دارند و کشورهای چین، هند و کره جنوبی در جایگاه اول تا سوم قرار دارند.

جایابی بین‌المللی دانشجویان ایرانی در جهان

بر اساس آمار جهانی، تعداد دانشجویان بین‌المللی در جهان از رقم ۲ میلیون نفر در سال ۲۰۰۰ میلادی به رقم ۵/۳۳ میلیون نفر در سال ۲۰۱۹ میلادی رسیده است. تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور هم‌راستا با افزایش کل جمعیت دانشجویان کشور و نیز افزایش جمعیت دانشجویان بین‌المللی در جهان، روند صعودی داشته و از تراز ۱۹ هزار دانشجو در سال ۲۰۰۳ میلادی به تراز ۵۳ هزار دانشجو در سال ۲۰۱۷ رسیده است. علیرغم این که تعداد دانشجویان بین‌المللی ایرانی روندی فزاینده داشته است، اما تعداد آن‌ها در سال‌های اخیر تقریباً ثابت شده و در تراز ۵۳ هزار نفر ثابت باقی مانده است. سهم دانشجویان ایرانی خارج از کشور به نسبت کل جمعیت دانشجویان کشور در طول ۱۵ سال گذشته رقمی تقریباً ثابت مانده است و نرخ حدود یک درصد را داشته است. نرخ رشد جمعیت دانشجویان ایرانی خارج از کشور در قیاس با نرخ رشد جمعیت دانشجویان بین‌المللی در جهان کندتر بوده است. به این ترتیب، سهم دانشجو فرستی ایران در کل بازار دانشجویان بین‌المللی جهان از سال ۲۰۱۲ روندی کاهشی به خود گرفته و از سهم حدود ۱/۳ درصد به حدود ۰/۹ درصد در بازار جهانی رسیده است. نرخ بازگشت متخصصان و فارغ‌التحصیلان

جدول ۵- وضعیت پناهندگان ایرانی در مقایسه با جمعیت کل پناهندگان در جهان

سال	وضعیت جهان				وضعیت ایران		
	جمعیت جهان (میلیارد نفر)	جمعیت پناهندگان جهان (میلیون نفر)	سهم پناهندگان از کل جمعیت جهان (درصد)	پناهندگان جهان به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت جهان	جمعیت ایران (میلیون نفر)	جمعیت پناهندگان ایرانی (هزار نفر)	سهم پناهندگان ایرانی از کل جمعیت کشور (%)
۲۰۰۶	۶/۵۹۳	۹/۸۷۷	۰/۱۴	۱۴۹۸	(۱۳۸۵)۷۰/۴	۱۰۲	۰/۱۴
۲۰۱۱	۷/۰۰۳	۱۰/۴۰۴	۰/۱۴	۱۴۸۵	(۱۳۹۰)۷۵	۷۲	۰/۰۹
۲۰۱۶	۷/۴۲۵	۱۷/۱۸۷	۰/۲۳	۲۳۱۴	(۱۳۹۵)۸۰	۹۴	۰/۱۱
۲۰۱۸	۷/۵۹۳	۲۰/۳۵۶	۰/۲۶	۲۶۸۰	(۱۳۹۸)۸۳/۲	۱۳۰	۰/۱۵

منبع: پایگاه داده بانک جهانی، بازیابی شده در ۷ ژوئن ۲۰۲۰، پایگاه داده UNHCR بازیابی شده در ۷ ژوئن ۲۰۲۰.

* جمعیت پناهندگان شامل پناهندگان تحت پوشش UNHCR بوده و شامل پناهندگان فلسطینی تحت حمایت UNWRA نمی‌باشد.
* منظور از جمعیت پناهندگان تعداد افرادی است که در سال مشخص در وضعیت پناهندگی بوده‌اند و به معنای ثبت پناهندگی جدید نیست.
لذا آمارهای سال‌های فوق را نمی‌توان جمع بست.

استعدادهای داخلی و هم رقابت برای استعدادهای خارجی ایفا می‌کنند. به طور کلی کشورها را بر اساس دو شاخص توسعه منابع انسانی و شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها، می‌توان در چهار دسته کلی به شرح (نمودار ۲) قرار داد.

ایران در بین کشورهای آهسته رو قرار دارد اگرچه دارای شاخص توسعه منابع انسانی پایین است ولی از نظر رقابت‌پذیری جهانی استعدادها در سطح بالا است.

بحث و بررسی

بر اساس نتایج پیمایش (محدود) سنجش میل به مهاجرت در میان دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی که توسط رصدخانه مهاجرت ایران در سال ۱۳۹۷ انجام شده است، نشان می‌دهد هشت عامل اصلی برای مهاجرت دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی وجود دارد: ناامیدی از سطح درآمد و تناسب آن با هزینه‌ها، امکان پیشرفت شغلی، نظم و قانون‌مداری جامعه، علاقه به کسب سابقه تحصیلی یا کاری در خارج از کشور، شایسته‌سالاری، امکان یافتن شغل و میل به تجربه زندگی در خارج از کشور. پیش از وقوع تحولات اقتصادی در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ به واسطه

محدودیت برای پذیرش دانشجویان چینی در دانشگاه‌های این کشور شده است (سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۳۹۹).
کشورها در سیاست‌گذاری و مدیریت استعدادها، دو رویکرد کلی را دنبال می‌کنند رویکرد اول به پرورش و شکوفایی استعدادها در داخل اشاره می‌کند و رویکرد دوم حالتی است که کشورها حداقل در کوتاه‌مدت و به اندازه‌ی نیاز خود توانایی پرورش استعدادها را ندارند و از طریق سیاست‌های مهاجرتی به جذب و نگه داشت استعدادها از خارج از کشور روی می‌آورند. در اینجا برای نشان دادن رویکرد اول از رتبه شاخص توسعه منابع انسانی (HDI, ۲۰۱۹) و برای نشان دادن رویکرد دوم، یعنی وضعیت کشورها از منظر رقابت برای استعدادها، از رتبه شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها (GTCI, ۲۰۱۹) استفاده شده است. شاخص توسعه منابع انسانی به طور کلی نشان‌دهنده این واقعیت است که کشورها تا چه حد ظرفیت و توانایی پرورش استعدادها در داخل را دارند. همچنین شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در واقع به رویکرد دوم اشاره دارد و توانایی کشورها را در رقابت برای استعدادها نشان می‌دهد. طبقه‌بندی کشورها بر اساس این دو شاخص از آن جهت حائز اهمیت می‌باشد که دانشجویان بین‌المللی و بخش آموزش عالی کشورها نقش مهمی را هم در پرورش

جدول ۶- وضعیت دانشجویان ایرانی خارج از کشور بر اساس شاخص‌های آماری مختلف

سال	تعداد دانشجویان خروجی از ایران (هزار نفر)	سهم دانشجویان خروجی از کل جمعیت دانشجویان ایران	بازگشت تجمعی ایرانیان متخصص خارج از وطن	میزان جذب دانشجویان بین‌المللی در ایران (هزار نفر)	خالص چرخش نخبگان در ایران	تعداد دانشجویان بین‌المللی در جهان (میلیون نفر)	رتبه دانشجویان فرستی ایران در جهان
۲۰۰۳	۱۹/۳	-/۰۱۰	-	-	-	۲/۶	۲۹
۲۰۰۴	۲۰/۹	-/۰۱۰	-	-	-	۲/۷	۲۸
۲۰۰۵	۲۲/۴	-/۰۱۰	-	-	-	۲/۸	۲۶
۲۰۰۶	۲۵/۱	-/۰۰۹	-	-	-	۲/۹	۲۲
۲۰۰۷	۲۹/۵	-/۰۰۹	-	-	-	۳/۱	۲۰
۲۰۰۸	۳۳/۲	-/۰۱۰	-	-	-	۳/۳	۱۸
۲۰۰۹	۳۹/۷	-/۰۱۰	-	-	-	۳/۵	۱۵
۲۰۱۰	۴۴/۵	-/۰۱۱	-	-	-	۳/۸	۱۲
۲۰۱۱	۵۰/۴	-/۰۱۱	-	۴/۵	-/۴۶	۴/۰	۱۲
۲۰۱۲	۵۲/۶	-/۰۱۲	-	۷/۸	-/۳۷	-/۲۵	۱۲
۲۰۱۳	۴۹/۵	-/۰۱۱	-	۱۱/۲	-/۳۸	۴/۲	۱۴
۲۰۱۴	۵۰/۸	-/۰۱۰	-	۱۴/۹	-/۳۶	۴/۵	۱۵
۲۰۱۵	۵۷/۱	-/۰۱۲	۱۱۳	۱۸/۷	-/۳۲	۴/۸	۱۶
۲۰۱۶	۵۲/۸	-/۰۱۳	۳۷۶	۲۱	-/۳۱	۵/۱	۱۷
۲۰۱۷	۵۲/۵	-/۰۱۴	۸۰۶	۲۰/۶	-/۳۱	۵/۳	۲۰
۲۰۱۸	-	-	۱۰۹۷	۲۱/۶	-	۵/۲	-
۲۰۱۹	-	-	۱۴۰۲	-	-	۵/۲	-
۲۰۲۰	-	-	۱۵۶۰	-	-	-	-

منابع: (UNESCO) (آمارهای دریافتی از معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۳۹۹) (موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۳۹۸)

* این شاخص (جدول ۶) از تفاضل خروج دانشجویان ایرانی از مجموع دانشجویان بین‌المللی و بازگشت تجمعی ایرانیان متخصص خارج از وطن در یک جمعیت ۱۰۰ هزارنفری به دست می‌آید.

به کشور ندارند. از طرف دیگر، حدود نیمی از افرادی که می‌خواهند مهاجرت کنند هنوز تصمیم قطعی برای ماندن در خارج از کشور یا بازگشت به وطنشان نگرفته‌اند. این پیمایش همچنین می‌گوید حدود ۴۰ درصد افراد بدون آگاهی از شرایط مهاجرت و اطلاعات دقیق از وضع کشور مقصد، اقدام به مهاجرت می‌کنند تفاوت زیادی بین «تمایل» افراد به مهاجرت و «اقدام» به مهاجرت وجود

بازگشت تحریم‌ها حدود ۳۰ درصد از دانشجویان تمایل به مهاجرت داشته‌اند، اما این تحولات موجب افزایش این میل تا ۶۳ درصد شده است. دیگر نتایج پیمایش رصدخانه مهاجرت ایران از میل به بازگشت دانشجویان و فارغ‌التحصیلان می‌گوید: ۱۶ درصد از کسانی که میل به مهاجرت دارند، می‌خواهند دوباره برای زندگی به ایران بازگردند، در حالی که ۳۸ درصد از آنان تمایلی به بازگشت

جدول ۷- توزیع تعداد دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر آمریکا

دانشگاه	رتبه در آمریکا	رتبه جهانی	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸
ام آی تی	۱	۱	۳۷	۳۷	۳۸	۳۷	۳۳	۳۳
استنفورد	۲	۲	۶۴	۶۲	۶۱	۵۶	۵۳	۵۳
هاروارد	۳	۳	۱۶	۱۵	۲۳	۲۴	۲۶	۲۶
کالیفرنیا	۴	۵	۷	۱۲	۱۵	۱۳	۱۱	۱۱
شیکاگو	۵	۱۰	۱۲	۱۵	۱۷	۱۶	۱۵	۱۵
برنسون	۶	۱۳	۱۷	۱۸	۱۹	۲۳	۲۰	۲۰
کورتل	۷	۱۴	۲۰	۲۲	۲۶	۲۳	۲۲	۲۲
پنسیلوانیا	۸	۱۵	۲۳	۲۴	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷
ییل	۹	۲۷	۵	۷	۶	۶	۱۳	۱۳
کلمبیا	۱۰	۱۸	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۶	۲۶
مجموع تعداد دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر			۲۰۱	۲۱۲	۲۳۲	۲۲۵	۲۲۰	۲۲۰

منبع: (college factual. ۲۰۲۰)

جدول ۸- نسبت ایرانیان دارای اقامت تحصیلی به کل مهاجران تحصیلی در ده کشور اول اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۸

نام کشور	کل مهاجران تحصیلی	مهاجران ایرانی	درصد
آلمان	۱۹۰/۰۱۸	۶/۷۵۲	۳/۶
ایتالیا	۴۴/۷۲۱	۳/۲۴۲	۷/۲
انگلستان	۴۶۷/۹۷۷	۲/۶۰۰	۰/۶
مجارستان	۲۰/۸۹۷	۲/۳۷۵	۱۱/۴
فرانسه	۱۷۲/۹۹۰	۱/۳۱۳	۰/۸
اتریش	۱۸/۸۰۰	۱/۳۰۸	۷/۰
سوئد	۱۷/۹۹۳	۱/۱۲۲	۶/۲
سوئیس	۲۴/۷۲۰	۷۲۸	۲/۹
اسپانیا	۵۵/۹۷۹	۵۰۰	۰/۹
هلند	۲۸/۳۹۸	۴۰۲	۱/۴
اتحادیه اروپا	۱/۲۳۰/۹۷۵	۲۱/۴۳۰	۱/۷

منبع: (EUROSTAT. ۲۰۲۰)

هشت عامل اصلی
برای مهاجرت
دانشجویان و
فارغ‌التحصیلان
ایرانی وجود دارد:
ناامیدی از سطح
درآمد و تناسب آن
با هزینه‌ها، امکان
پیشرفت شغلی،
نظم و قانون‌مداری
جامعه، علاقه
به کسب سابقه
تحصیلی یا کاری
در خارج از کشور،
شایسته‌سالاری،
امکان یافتن شغل
و میل به تجربه
زندگی در خارج از
کشور.

نمودار ۲: دسته‌بندی کشورها در شاخص توسعه منابع انسانی و شاخص رقابت‌پذیری (سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۳۹۹)

گرچه مهاجرت و خروج سرمایه انسانی در بسیاری از موارد اثر منفی بر توسعه کشورهای مبدأ دارند، اما مواردی وجود دارد که عکس این رابطه را نیز اثبات می‌کند.

این وضعیت نشان‌دهنده این مسئله است که توسعه به عنوان یک متغیر وابسته، علاوه بر خود، پدیده مهاجرت، از سیاست‌های مهاجرتی و وضعیت کلی کشورهای مبدأ و مقصد نیز اثر می‌پذیرد. لذا سیاست‌گذاری صحیح کشور مبدأ می‌تواند تا حدود زیادی در زمینه مثبت سازی اثر مهاجرت بر توسعه، کارساز واقع شود.

درد. خوشبختانه ۶۰ درصد از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی علاقه زیاد و یا بسیار زیادی به ایفای نقش در جهت اصلاح و پیشرفت امور کشور دارند. در حالی که ۲۲ درصد از آن‌ها تمایل خود به ایفای نقش در جهت اصلاح کشور را کم و یا خیلی کم عنوان کرده‌اند (سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۳۹۹).

به هر حال آمارهای بازگشت فارغ‌التحصیلان و متخصصان ایرانی خارج از کشور به داخل نشان می‌دهد از اسفند ۱۳۹۴ تا فروردین ۱۳۹۹ تعداد ۱۵۶۰ متخصص ایرانی به کشور بازگشته‌اند، یعنی از زمان آغاز رسمی طرح همکاری با متخصصان ایرانی به‌طور متوسط روزانه بیش از یک متخصص ایرانی به کشور بازگشته است (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۹).

نتیجه‌گیری

مهاجرت و خروج سرمایه انسانی از عوامل مهم و مؤثر بر فرآیند توسعه در کشورهای در حال توسعه است. گرچه این پدیده عموماً منجر به کاهش توسعه اقتصادی در کشورهای مبدأ می‌شود، اما موارد کمی از جمله بنگلادش، صربستان، کرواسی و برخی از کشورهای آمریکای لاتین وجود دارد که خروج سرمایه انسانی نه تنها توسعه آن‌ها

اقتصادی، فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی سال دوم، شماره ۵، صص ۹۳-۱۰۴

- شیرخانی محمدعلی، بایزیدی رحیم، ۱۳۹۹، مهاجرت، خروج سرمایه‌های انسانی و توسعه: مقایسه ایران و ترکیه، رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی
- سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۳۹۹، رصدخانه مهاجرت ایران، پژوهشکده سیاست‌گذاری دانشگاه صنعتی شریف (تهران، ایران، ۱۳۹۹)
- مفهوم سرمایه انسانی، <https://www.nipna.ir/fa/newsagency/H>
- متقی سمیرا، ۱۳۹۴، تأثیر عوامل اقتصادی بر مهاجرت در ایران: تأکید بر شاخص‌های درآمد و بیکاری، مجله سیاست‌های راهبردی و کلان، دوره سوم، شماره ۱۱، صص ۶۳-۷۴
- خبرگزاری ایسنا، www.isna.ir، ۱۳۹۹
- پرونده مهاجرت گیت ایران (حقایق و مغالطه‌ها پیرامون موضوع مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور)، ۱۳۹۸، معاونت علمی و فناوری رییس‌جمهور، پژوهشکده سیاست‌گذاری دانشگاه صنعتی شریف، رصدخانه مهاجرت ایران، ناشر: دانش‌بنیان فناور
- دنیای اقتصاد، مهاجرت نخبگان مهم‌ترین تهدید سرمایه انسانی، ۱۳۹۲، شماره ۲۹۱۸

- www.magiran.co
- Adams, Richard, H. & John Page (2005), Do International Migration and Remittances Reduce Poverty in Developing Countries? World Development, Vol. 10, PP. 1645-1669
- Cattaneo, Cristina (2008), "International Migration the Brain Drain and Poverty a Cross Country Analysis", University of Sussex and LIUC
- Kritz, M. M. (2007). International migration. In G. Ritzer, THE BLACK WELL ENCYCLOPEDIA OF SOCIOLOGY (Vol. volume 5). Oxford: black well publishing
- Kothari, U. (2002) Migration and Chronic Poverty; Institute for Development Policy and Management; Working Paper, 16, 18
- World Bank Group - International Development, Pover, www.worldbank.org, www.iom.int.word migration 2020.international organization migration
- United Nations Conference on Trade and Development (2018), World Investment Report 2017, United Nations Publication, New York and Geneva 117

موانع اثرگذاری مثبت مهاجرت و خروج سرمایه انسانی بر توسعه کشور مبدأ، غلبه نگاه امنیتی به مهاجرت و خروج سرمایه انسانی است. غلبه نگاه امنیتی به پدیده مهاجرت باعث می‌شود تا سرمایه انسانی کارکرد اقتصادی خود را در کشور مبدأ از دست دهد و همین عامل باعث تشدید اثرگذاری منفی شاخص‌های مهاجرتی بر توسعه شود. توسعه کشور مبدأ، زمانی بیشتر تحت تأثیر قرار می‌گیرد که علاوه بر کشور مبدأ، کشور مقصد نیز نگاه امنیتی به مهاجران ورودی از کشور خاصی داشته باشد. سیاست‌های مهاجرتی سفت و سخت همچون ممنوعیت ورود از کشورهای خاص، تحریم و بازداشت شهروندان، ممنوعیت ارتباطات مالی و... نمودهایی از این سیاست‌ها هستند. با توجه به آنچه گفته شد، با اتخاذ رویکرد سیاستی، می‌توان برخی پیشنهادها و توصیه‌ها را در این زمینه مطرح ساخت: اتخاذ سیاست‌های تشویقی در راستای تسهیل بازگشت مهاجران به کشور و افزایش نرخ بازگشت، حفظ و یا جذب سرمایه انسانی متخصص و باکیفیت، جذب درآمدهای برگشتی از دیاسپورای (مهاجران) ایرانی، جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی از دیاسپورای (مهاجران) ایرانی و کاهش نگاه امنیتی به مهاجران و پدیده مهاجرت. ♦♦

منابع

- حیدری حسن، داودی نرمین، طالبی فرزانه، ۱۳۹۵، آثار کلان اقتصادی و بخشی مهاجرت نیروی کار متخصص و غیرمتخصص در کشور ایران، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، دوره ۲۲، شماره ۴، صص ۴۵-۴۲
- خسروی احمد علی، خسروی سعید، منصوری بیدکانی مهدی، میرسلطانی، ۱۳۹۸، مهاجرت نخبگان و رابطه آن با توسعه، فرصت‌ها و چالش‌ها برای سیاست‌گذاران، مجله راهبردهای آموزش در علوم پزشکی، دوره ۱۲، شماره ۶، صص ۸-۱۸
- شاه‌آبادی ابوالفضل، پوران رقیه، ۱۳۸۷، اثر مهاجرت مغزها بر رشد اقتصادی (مطالعه موردی ایران)، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۵۲، پاییز ۱۳۸۸، صص ۳۵-۶۳
- شهرام نیا امیر مسعود، اسکندری مجید، ۱۳۸۸، ابعاد ریشه‌ها و پیامدهای فرار مغزها به مرکز (مطالعه موردی ایران)، پرتال جامع انسانی
- صنوبری محمد، ۱۳۸۸، مقدمه‌ای بر سرمایه انسانی، مفاهیم، ویژگی‌ها و شاخص‌های اندازه‌گیری، مجله توسعه انسانی پلیس، دوره ۶، شماره ۲۲، صص ۱۱۹ - ۱۳۶
- رستمی حسوری هاجر، ۱۳۹۳، اثر مهاجرت نیروی انسانی متخصص (فرار مغزها) بر فقر در کشورهای در حال توسعه